

Država i liberalizam

Kako razvijati stvaralačku kulturu?- Fenomen bezgrešnosti u Crnoj Gori!- Da li je Marija, Isusova majka bila iz Crne Gore?- Čovjek radi onako kako misli!- Sadašnjost je budućnost koja je počela!- «Svi u biznis!»- novi pokret u Cetinjskoj Crnoj Gori!

Skoro da ne postoje dvije riječi koje je javnost koristila u Crnoj Gori od 1990. godine od riječi država i liberalizam. Jedni su ih koristili više u smislu pozitivnog odnosa prema stvaranju sopstvene države i uvođenju ideala liberalizma (pojedince i slobode) posebno ekonomskog liberalizma. Drugi su imali vrlo kritičan stav i prema stvaranju države i prema idejama ekonomskog liberalizma. Promocijom **nezavisne Cetinjske Crne Gore** pozitivan stav prema državi i liberalizmu postaje preovlađujući, bez obzira što postoje protivnici i kritičari ovih ideja.

Da li kratka istorija javnog ispoljavanja, odbacivanja i prihvatanja ovih ideja od decenije i po (ne govorim sada o njihovim istorijskim korijenima u Crnoj Gori) može biti poučna za naš način razmišljanja, bolje reći lekcija iz koje se može štošta naučiti! Kakav je naš odnos prema novim idejama? Kakav je odnos prema nosiocima tih ideja? Kako se vrši širenje ideja?

Možda iz **poruka iskustva** razvoja ove dvije ideje možemo graditi i jedan novi individualni i javni stav i prema novim idejama, koji će se sigurno pojaviti i ovih dana! **Iz mladosti Crne Gore za očekivati su nove mlade ideje!** Kako se prema njima odnositi? Kako stvoriti mentalni ambijent koji podstiče razvoj novih ideja na svim nivoima i u svim oblastima u Crnoj Gori?

To je ključno pitanje ovog osvrta!

Ideja obnavljanja Crnogorske državnosti je politički potekla iz Liberalnog saveza, odnosno ideja slobodne tržišne ekonomije, povratka u Evropu vuče korijene iz reformskih snaga Anta Markovića. (Sjećamo li se slogana: «Vratimo se u Evropu» ispod portreta kraljevske porodice). Raspadom političkog pokreta reformskih snaga ideja slobodnog tržišta- razvijana je i razvija se u okviru **crnogorske ekonomske škole** i u okviru gradnje novog ekonomskog sistema u Crnoj Gori.

Nezavisna Cetinjska Crna Gora je uprkos svim kritikama pokazala da su ove ideje većinski utemeljene u mišljenju i stavovima pojedinaca i građana u Crnoj Gori. Za ideju države je glasalo 55,5%, a svojevremeno je za ideju ekonomskog liberalizma (pokazatelj je odnos prema EURU) glasalo oko 85% građana Crne Gore. Koliko je ideja liberalizma pomogla realizaciji ideje nezavisne države je za neku drugu diskusiju, ali u svakom slučaju se to ne može zanemariti.

Lekciju iz razvoja ovih ideja moraju izvući i njihovi tvorci i njihovi kritičari, kao i njihovi kasniji protagonisti! Istina ovdje iznosim svoj lični stav baziran na ličnom iskustvu o razvoju i

sudbini nekih mojih ideja, među njima i ideje liberalizma, koja se vezuje za moje ime (pogotovu kada se napada)!

Nosioci ideje mogu uspjeti samo ako u tu ideju vjeruju! Ako ih ta ideja ispunjava iznutra! Ako je ona dio karaktera! Ideja mora biti iz svog života! Iz sopstvenog znanja i iskustva! Knjiške ideje i ideje skinute sa Interneta kojima se žele ispuniti druge osobe rijetko ispunjavaju onoga ko ih gromoglasno propagira; odnosno ako ta ideja nije osnov integritata tog čovjeka teško da može pokrenuti druge ljude! Zaista ljudi bez ideje i nemaju integriteta! Oni se povijaju kao trava na vjetru! Ideja koja ispunjava čovjeka daje mu hrabrost! Hrabrost da se izdrže svi napadi, kritike, optužbe. Snaga ideje koja je u čovjeku utiče na njegovu tolerantnost, širinu. Ideja mora biti iznad želje pojedinca koji nosi tu ideju da se lično promovira. Ako zastupate neku ideju zbog lične promocije i slave, šanse da ideja propadne ili da vas ona svojom zrelošću odbaci su velike. Ideja se mora dijeliti i sa drugima! Ako se ne podjeli sa drugima- mala je vjerovatnoća da će uspjeti!

Ideja je kao svoje dijete! I dijete je sa roditeljima do 18-te godine. A onda roditelji moraju shvatiti da djeca dobijaju pravo na njihov samostalan život! Nerijetko ovo je praćeno porodičnim traumama i konfliktima. Za djecu je najopsanije ako ostanu i dalje samo u krilu svojih roditelja i stvaraju pod njihovom kontrolom! Tako je i sa idejama i njenim tvorcem. Ako se ideja na podijeli sa što većim brojem ljudi, ona ostaje okamenjena!

Poruka je jednostavna: **budite spremni da ideje podijelite, a bogami i ustupite drugima!** Ako promovirate ideju radi dobijanja medalje- tada ste u velikoj zabludi. Ne jednom sam to i lično okusio! Ako mislite da će vas slaviti oni koji su prihvatili ideju- opet ste u zabludi! Nije to samo u Crnoj Gori! To je sudbina stvaralaca! Ne sudbina ideja! Veličina treba da bude u snazi ideje a ne u slavi i počastima koje ona donosi! Zavisno od **stvaralačke kulture** jednog društva (poštovanja i uvažavanje stvaralaca) možete ali ne treba da očekujete slavu, priznanje, uvažavanje! Mi u Crnoj Gori još uvijek smo daleko od razvijene stvaralačke kulture. Ali treba da težimo njenom razvoju!

Uz to svako od nas treba da zna da svaka ideja ima majku! Pa i ona za koju mislimo da je samo naša i od nas. Odnosno, da ona vuče korijene iz nekog naslijeđa, koliko god da se ona u datom trenutku pokazuje kao originalna. Pa ne može se reći da je ideja ekonomskog liberalizma nastala u Crnoj Gori. Možda je pojedinac, zbog svog specifičnog načina razmišljanja, životnog iskustva razvio u konkretnim uslovima Crne Gore i dalje bio izvor razvoja te ideje. Razvoj ideja liči mi na rijeku: izvor pokreće tok, a potom tom prvobitnom toku se priključuju (ulivaju u njega) mnoge pritoke koje konvergiraju tom slivnom području (ljudi koji slično misle). Ipak, kao što se izvor rijeke uvijek zna, tako je i sa izvorom (tvorcem, prvobitnim protagonistima) ideje. On se ne treba zaboraviti!

Pojedinci, škole, političke partije, pokreti koji su preuzeli neku ideju od tvorca ili pokretača kojeg na startu i nisu prihvatili, moraju izvući takođe neke pouke. Zapravo, najopasnija stvar koja se može desiti je fenomen **bezgrešnosti!** («Znam ja to!», «To je uvijek bilo moje mišljenje!», «Što je tu novo?»).Odnosno, kao da postoji jedna klasa ljudi koja je uvijek bila u pravu u odnosu na tu ideju. Bili su u pravu kada su je kritikovali prilikom njenog pojavljivanja, u pravu su kada su je prihvatili i preuzeli, a u pravu su i sada kada kritikuju njene tvorce, a ideju realizuju!.

U čemu ja tu vidim problem?

Danas se često čuje kako u novoj Cetinjskoj Crnoj Gori treba da se oslobađamo mnogo toga iz prošlosti. Da radimo drugačije! I zaista mnogo toga treba **evolutivno** mjenjati! Ali čovjek radi onako kako misli! Čovjeka možeš da upoznaš ako znaš što misli! Koje su mu ideje vodilje u glavi!

U kontekstu ovog stava čega treba da se oslobodimo? Prije svega **logike da smo uvijek bili u pravu!** Da smo uvijek isto mislili! Da smo uvijek zastupali današnje ideje! Da za nas nema nove ideje! Da i danas mislimo kao i prije dvije decenije! Pa to bi bilo slično kao da mislimo da se naš fizički izgled vremenom ne mjenja! Neka svako od nas pogleda fotografije od prije 20 godina! Pa ako u biologiji ima promjena, zašto ih ne bi bilo u našoj psihologiji, znanju, sistemu vrijednosti, mišljenju. «Samo magarac ne mjenja mišljenje, jer ga i nema» negdje sam pročitao!

A na što upućuje tzv. **filozofija bezgrešnosti**? Uvijek smo bili u pravu! I 1990. i 2000. i 2006. i 2010! Uvijek smo mislili kao što sada mislimo! Sve što znam je moje originalno znanje i mišljenje! Ko se ne slaže sa mnom- taj nije za poštovanje i razgovor! Kada govorimo o tome da li je neko u pravu ili ne, treba da znamo da nema apsolutne istine. Kao kriterijum istinitosti uzimam odnos prema promjenama društvenih procesa, kao i usaglašenost ideja i mišljenja sa budućim, nevidljivim megatrendovima razvoja.

Ideje nastaju **iz razumjevanja stvarnosti!** Sadašnjost je budućnost koja je počela! Kako u sadašnjosti prepoznati klice budućnosti? **Kako danas prepoznati ono što će se desiti do 2025?** Ne radi se o poslu viračare, već sposobnosti da se sada uoče i prihvate te nevidljive ideje! **To je sposobnost malog broja ljudi!** Zato takve ljude **društvo mora da poštuje**, odnosno da **stvara kulturu koja ih hrabri i podstiče**. Atmosfera i ideologija bezgrešnosti («uvijek sam u pravu» i «uvijek sam znao to što danas znam») je pogubna za stvaranje! Pristalice te «ideologije» nikom ne daju pravo na greške, na poraz! Austrijski ekonomista i Nobelovac, Hajek kaže da je ljudsko znanje nastalo iz veze i interakcije stalnih pokušaja, grešaka, novih pokušaja! Možete li zamisliti fudbalski, rukometni, košarkaški tim ... koji u svakom napadu (bez greške) postiže gol odnosno koš? Zar i u preduzeću, porodici, opštini, vladi... ne bi trebalo da prihvatimo logiku slobode promjena: pokušaja i pogreški? Ajnštajn nikako nije htio da prihvati da je najpametniji, govoreći: «Ne, ja nisam najpametniji! Ja samo hiljadu puta više od drugih pokušavam da riješim problem. Ja pravim hiljade eksperimenata da bih došao do rešenja».

Bezgrešni ne postoje! **Ko radi, ko misli taj i griješi!** To se odnosi i na mene i na svakog od nas! Ne postoji ni to: «Ja sam bezgrešan a svi ostali ljudi su grešni!» Nažalost tih mesija bezgrešnosti Crna Gora nije oslobođena. Da li to što nas kao Crnogorce smatraju neradnim istovremeno nas kvalifikuje i kao bezgrešne jer nerad ne pravi greške? Shodno ovoj teoriji i Marija, Isusova majka je najvjerovatnije Crnogorka! I ona je «bez rada» (bezgrešna) ostala trudna!

Obnavljanjem države **izgubili smo pravo na bezgrešnost!** Moramo nešto raditi! A to znači i griješiti! Hrabriti stvaraoce i nosioce novih ideja! Ne plašimo ljude koji pokušaju da nešto mijenjaju! Ne plašimo one koji realizuju nove ideje! Ljude koji prave nove napade na promjenu stvarnosti!

Ako se vratimo idejama države i liberalizma, onda treba da je njihovim prvobitnim pokretačima jasno da bez političke snage onih koji su ih prihvatili i za njih se nakon toga borili, te ideje ne bi postojale ili bi zakržljale, bez obzira na njihove tvorce. Dok grmi rijetko

ko misli na Frenklina, već misli na gromobran koji se već industrijski proizvodi! Rijetko i obrazovani znaju da je Frenklin izmislio gromobran!

U čemu je opasnost od političkih i stručnih elita koje su prihvatile ideju koju su početno kritikovali?

Prvo, da sebe ubijede da je od početka ona njihova! To znači da ulaze u sferu bezgrešnosti! Ulaze u katastrofalan mentalni oblik razmišljanja! Ovdje mislim i na njihov odnos prema novim idejama sada! Da li će se tvorci ranijih ideja naknadno prihvatiti, da li će se prihvatiti novi ljudi stvaraoci, ili će se oni opet dogmatski kritikovati, odbijati, optuživati, javno linčovati? Da li bi trebalo pokazati mnogo više tolerantnosti, bez obzira da li se u polazu slažu sa tom idejom? Upravo činjenica da u određenom trenutku nisu prepoznali određene ideje koje danas vrlo efikasno realizuju (što je sreća!) treba da opominje da se i neke nove «sulude» ideje koje se danas zastupaju ne odbacuju sa ignorancijom (a biće tih ideja u Crnoj Gori, npr. ideja mikrodržave i makrodruštva!). Treba obezbjediti ambijent da se te ideje testiraju u kreativnoj atmosferi i izbjeći praksu da se ponovo gube decenije dok ideja bude shvaćena i prihvaćena!

Budućnost Crne Gore zavisi od sposobnosti svih ljudi, biznismena, birokratije, studenata, đaka, da prihvate stvaraoce, ljude sa vizijom i novim idejama. Ne smijemo postati **papagajsko društvo niti društvo koje obrazuje TV i polupismeni i korumpirani novinari.** Ne smijemo postati ni imitatori, a još manje težiti **bezgrešnom društvu. Nema dana bez noći, niti raja bez pakla, nema anđela bez đavola, nema slasti bez grijeha! Što bi bila rijeka bez virova? More bez talasa? Život bez poraza i pobjeda?**

Moramo neke mesije bezgrešnosti iz doba predcetinjske Crne Gore osloboditi vjere da svi vjeruju u njihovu bezgrešnost (pravdu i moral), te im pomoći da što prije shvate da je bacanje prašine u oči javnosti sve manje unosan biznis! I to mora biti **jedan od stubova promjena** u Cetinjskoj Crnoj Gori.

Drugo, ideje su vezane, po pravilu, za mlađe ljude! Ako želimo društvo od integriteta moramo razvijati respekt prema stvaranju, uspjehu. Društvo od integriteta **proizilazi** (ne počiva!) iz pojedinaca od integriteta. A to su pojedinci koji imaju ideje kao izazov na promjene! To su pojedinci koji talasaju (u porodici; u kompaniji; u sportskom klubu; u administraciji; u opštini; u vladi!). Cetinjska Crna Gora ne može počivati (razvijati se) na ljudima koji nikada ništa u životu nisu postigli, a sve ostale edukuju kako treba da rade; na ljudima koji znaju što bi radili kao predsjednik države ili vlade, ali ne znaju kako da rade ono što im je današnji posao (profesor, domar, bravar, konobar, NGO lider,... ili kako da vode firmu, marketing u firmi); na ljudima koji u oporezivanju drugih i preraspodjeli vide izvore za sebe, a ne u svom proizvodu i svojoj usluzi odnosno u svojoj zaradi! Nema razvoja Crne Gore baziranog na onima koji u državi vide način rešavanja svakog problema, a pritom država je sposobna samo ako su oni na vlasti. Kome je vlast cilj, a ne sredstvo za realizaciju naprednih ideja, a takvih je do sada u Crnoj Gori bilo veoma mnogo na javnoj sceni (političkoj, kulturnoj, NGO-oskoj, čak i biznismenskoj...), teško da može doći do novih postignuća.

Sve ovo je moguće, ne konstruktivizmom sveznajućih ljudi (takvi ne postoje), niti politizacijom društva, a još manje diktatorstvom države, već **orientisanjem društva ka biznisu!** «**Svi u biznis**», to je trajektura koju spoj ideja države i liberalizma daje. **U Cetinjskoj Crnoj Gori treba da gradimo društvo biznisa!** A to znači društvo koje traži

jake institucije, jak sudski sistem, snagu ugovora i zaštite svojine, ali i poštovanje običaja, morala, tradicije. Naravno i razvoj filozofije, umjetnosti, kulture, sporta,... Biznis nije isto što i ekonomija! Biznis (i preduzetništvo) su više od ekonomije! To je područje kreacije! Područje doživljavanja samih sebe da vrijedimo i da smo sposobni! Da vjerujemo u svoju snagu!

Biznis je kreacija! Biznis je filozofija stvaranja! Biznis je veza između umjetnosti i života!

Zar velika otkrića nisu biznis-promjene! Kolumbo nije bio pustolov, već menadžer kraljevske porodice koja je željela nove izvore zlata i srebra; Gagarin nije bio samo dokaz ruske superiornosti u tom trenutku, već više korak ka biznisu u kosmosu (osvajanje novih planeta kao novih teritorija); Petrovići nisu postali dinastija Crne Gore od Boga već od umještosti bavljenja biznisom (prodaja soli!); Lazar Sočica je mogao da se protivi kralju Nikoli jer je bio vrlo «biznis orijentisan» što će reći ekonomski nezavisan od kralja (tj. države!). Ako ideju države i liberalizma «spustimo» u 150 godina raniji period Crne Gore vidimo da ona tamo ima vrlo vidljive i snažne korijene!

Da li mi koji to danas pokušavamo propagirati- u stvari samo obnavljamo nešto što je već bilo na ovom prostoru?

Zaista svaka ideja ima majku! Pitanje je samo u kojem će pojedincu da proklija! Da se ponovo ispolji!

Ako smo prihvatili slogan «Svi u biznis», to znači što manje nas treba da je zaposleno u državi! Zato se i zalažem za malu državu, za vladu ne veću od vlade koju je imao kralj Nikola! On nije imao ni klasičnu vojsku!

Danas kada kralju Nikoli većina nas pjeva, kada ga slavi, zašto ne postaviti i pitanje: **Kako je mogao biti tako slavan sa tako malom vladom i tako malom državnom administracijom?** Možda je tajna u tome što je shvatio tokove globalizacije (školovanje vani, udaja kćeri na evropskim dvorovima, imovinski zakonik!) prije nego što je trebalo? Zato je možda i bio prognan iz Crne Gore!

No dobro je da smo imali snage da ga ponovo vratimo! A još je važnije da stvorimo društvo i razvijamo snage kako ga ne bi ponovo prognali, a ni nas sa njim!